

Јелка Ређеп, *Старе српске биографије (поетика жанра)*, Прометеј, Нови Сад, 2008, 148. стр.

Књига *Старе српске биографије (поетика жанра)* с једне стране доноси хронолошки преглед житија према ауторима, а с друге, теоријско разматрање овог, најособенијег и веома распрострањеног средњовековног жанра. Она представља једини преглед овакве врсте - и поетички и историјски истовремено - у нашој новијој науци о књижевности. Произашла из пуне четири деценије предавања *Средњовековне књижевности*, настала је и као непосредни резултат курса који је професорка Јелка Ређеп недавно одржала на постдипломским студијама Одсека за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду.

У уводу књиге изнета су схватања релевантних историчара књижевности о житију, чиме је изложена сума знања о овом средњовековном жанру. Пружа се увид најпре у историјат житија, његова генеза прати се од записа о страдањима првих хришћанских мученика до коначног књижевног обликовања овог жанра. Житије "није обична биографија", оно има своју културну и педагошку функцију, треба га посматрати не само као излагање живота поједине личности, него и као биографију типа, узора светости. У настојању да објасни природу житија, Јелка Ређеп наводи композициону схему, која обухвата приказ живота одабране личности од рођења до смрти. Чуда која свети чини после смрти представљају важан чинилац ове схеме, она су незаобилазна када је реч о правом светитељском житију.

Након увода, књига садржи девет одељака, посвећених писцима житија у српској књижевности, од почетка тринаестог до средине седамнаестог века: Светом Сави, Стефану Првовенчаном, Доментијану, Теодосију, архиепископу Данилу II, Даниловом ученику, Константину Филозофу, Григорију Цамблаку и патријарху Пајсију. Посебан одељак бави се биографијама црквених великодостојника у *Даниловом зборнику*, а последњи, под називом *Непознати састављач*, разматра једно сасвим специфично "житије", које је то, у ствари, само према наслову - реч је о *Житију кнеза Лазара (Прича о боју косовском)*.

Приступ Јелке Ређеп у овој књизи јесте аналитички и компаративан - посматрају се упоредо два житија о Светом Симеону (Светог Саве и Стефана Првовенчаног), два житија о Светом Сави (Доментијаново и Теодосијево) и два житија о Стефану Дечанском (Даниловог ученика и Григорија Цамблака). Ауторка указује на главне карактеристике сваког одабраног житија, као и на досадашња проучавања његове структуре, тема и мотива. Поводом првих дела у српској књижевности рашког периода, Јелка Ређеп скреће пажњу на једну важну особеност средњовековне поетике - због специфичног односа према ауторству, односно одсуства свести о плагијату, долази до слободног преузимања делова из списка других аутора, за шта пример постоји већ на самом почетку немањих епохе: Стефан Првовенчани у своју *Хиландарску повељу* скоро у целини преноси одломке из оснивачке *Хиландарске повеље* Симеона Немање, а Свети Сава део из повеље свог брата уноси у *Житије светог Симеона*. То показује да, управо супротно од данашњих схватања, писци средњег века нису тежили индивидуалности и оригиналности, већ традиционализму, понављању вечних истина.

Када је реч о Савином *Житију светог Симеона*, Јелка Ређеп помиње његову генезу - утврђено је да оно није настало одједном, него постепено, што се најбоље види по његовом стилу. У вези са стилем, истиче се удвајање појмова као основно начело књижевног рада Светог Саве - удвајају се именице, глаголи, придеви, понављају се исти изрази и сродни појмови. Важна особина овог дела јесте да је оно пре ктиторско, него светитељско житије. Поред тога, *Житије светог Симеона* није самостално, налази се у оквиру *Студеничког типика*. Када је реч о житијној схеми, оно не спада у потпуна житија, зато што не описује Немањин живот од рођења до смрти, него само један, последњи период, напуштање престола, монашење, болест и смрт.

Поводом Стефана Првовенчаног, Јелка Ређеп истиче да је његово *Житије светог Симеона* по својој форми и стилу светитељско житије, по садржини оно је историја оснивања српске средњовековне државе, а по идејама представља примену култа у организацији државе. Првовенчани је приказао најважније догађаје везане за Немању - од младости, сукоба са браћом, подизања манастира, прогона богумила, до оснивања Хиландара и смрти у њему. Тиме је, истовремено, испричао и историју стварања српске феудалне државе. У *Житију светог Симеона* нарочита пажња посвећена је посмртним чудима, која чини Свети Симеон у функцији заштите српске земље. Свети Симеон је не само мироточиви исцелитељ, него и бранилац државе и самог Стефана од спољних непријатеља, његовом чудесном интервенцијом побеђени су или од сукоба одговорени бугарски цар Борил, драчки деспот Михаило, одметник Стрез и угарски краљ Андрија. Поредиши два житија о светом Симеону, Јелка Ређеп подсећа да Свети Сава пише као син оцу, са много топлине, као блиски сведок и пратилац, док Стефан пише као владар о владару. Разлике на плану композиције и стила код њих двојице су евидентне.

Доментијаново *Житије светог Саве* спада међу најсложеније текстове овог жанра у српској књижевности, са бројним похвалама, беседама, чудима, молитвама и веома израженом библијском симболиком и метафориком. Ово житије је, истовремено, најопсежнији средњовековни спис ове врсте. Доментијан је концентрисан на духовни лик Светог Саве, његове верске подвиге и чуда. Догађаји су антиципирани, тако да опис Савиног живота, у ствари, представља испуњење божјег промисла.

За разлику од Доментијана, Теодосијев приступ Савиној личности је другачији, стил му је живописнији и једноставнији. Теодосија занима читав Савин живот, он описује емотивна стања и психолошке реакције. Разлика није само у погледу стила, већ и у другачијим схватањима и тумачењима истих догађаја. Јелка Ређеп истиче и Теодосијеву идеју "сакралне симетрије" - заједничко помињање Светог Симеона и Светог Саве, "свештене двојице", који су, уосталом, најважнији светитељи и књижевни јунаци књижевности тринаестог века.

Данилов зборник настао је четрдесетих година четрнаестог века. Јелка Ређеп наводи главне проучаваоце концепције и броја састављача овог, текстолошки најсложенијег дела старе српске књижевности. Као посебну занимљивост, везану за *Данилов зборник* ауторка истиче паралелу између књижевности и фрескосликарства. Чувена представа Лозе Немањића, насликана је у Грачаници (између 1314. и 1321), Пећи (око 1355) и Дечанима (1348-1350), а идеја давања прегледа српске династичке историје нашла је своје место и у књижевности. Највероватније је ова замисао потекла од самог архиепископа Данила II. *Данилов зборник*, наиме, са Житијима владара, од краља Уроша до краља Душана, као и црквених великодостојника,

сматра се другим томом српске династичке историје. Први том чине Доментијанова Житија о Светом Сави и Светом Симеону.

У вези са Даниловим учеником, Јелка Ређеп указује на једно поређење из познатог средњовековног романа, *Александриде*. Описујући витешко понашање Стефана Дечанског према побеђеном противнику, бугарском цару Михаилу, овај непознати писац пореди га са Александром Великим. Поред доказа о лектири Даниловог ученика, која је несумњиво утицала на његов начин излагања, у *Житију Стефана Дечанског* имамо и сведочанство о постојању превода *Александриде* код нас у четрнаестом веку. Утицај овог романа на структуру појединих житија (о краљу Милутину, Стефану Дечанском, па и краљу Душану) ауторка налази у приказивању ратних похода, детаљном опису великих битака, као и у начину грађења појединих ликова. Након анализе житија црквених великодостојника у *Даниловом зборнику*, Јелка Ређеп закључује да, у већој или мањој мери, сва житија носе обележја правих светитељских житија. Као њихова заједничка карактеристика може бити наведена историчност.

О краљу Стефану Дечанском постоје два житија - Даниловог ученика и Григорија Цамблака, написана у временском размаку од шездесетак година. За разлику од Даниловог ученика, Цамблук је приказао Дечанског као троструког мученика, који страда од својих ближњих - отац га је ослепео, брат жели да му отме престо, син га је осудио на удављење. Теза о Стефановој безгрешности главна је идејна константа овог житија, које обилује хагиографским елементима. Свети Никола, тако, чудесно враћа Стефану вид, јављајући му се три пута. Данилов ученик и Цамблук највише се разликују по начину приказивања односа између оца и сина, краља Милутина и Стефана Дечанског са једне, Стефана Дечанског и краља Душана са друге стране. Јелка Ређеп тумачи овако велике разлике другачијим историјским околностима, у којима су житија настала, што "показује да су средњовековне биографије имале и веома важну друштвену функцију".

Константин Филозоф, учени писац пореклом из Бугарске, написао је *Житије деспота Стефана Лазаревића* у четвртој деценији петнаестог века. Јелка Ређеп наводи да је ово његово дело историографског карактера - описује бројне битке онога времена, као и читав низ историјских личности и догађаја. Стефан је приказан као велики ратник, изузетан владар и дипломата, интересантно је да Константин уопште не помиње његов књижевни рад. У *Житију* је дат и знаменит географски опис Србије, као и Београда, који је упоређен са Јерусалимом.

У одељку о патријарху Пајсију, Јелка Ређеп посматра настанак његовог *Житија цара Уроша* у историјском контексту - објашњава разлог за писање овог дела 1642. године, више од два и по века од смрти последњег цара. Патријарх Пајсије, наиме, желео је да се одужи оним Немањинима, који после смрти нису добили житија, то су Стефан Првовенчани и цар Урош. Хтео је, такође, да подсети своје савременике на славно доба некадашњег царства. Важна особина *Житија цара Уроша* јесте присуство предања, реч је о Вукашиновом убиству цара Уроша у лову. У овом легендарном елементу Јелка Ређеп види жељу писца да објасни губитак моћне средњовековне државе. Због греха великаша према владару, односно због наводног убиства цара Уроша, страда народ који пада под туђинску власт. Ауторка закључује да се прича о насилној смрти цара Уроша, у ствари, уклопила у тумачење о распаду државе.

Након анализе владарских житија, Јелка Ређеп успоставља њихову типологију: међу житијима тринаестог века, право потпуно житије такозваног византијског типа пишу Стефан Првовенчани, Доментијан и Теодосије, а Свети Сава

пише више ктиторско, него светитељско житије. С друге стране, у појединим житијима *Даниловог зборника*, чија је генерална ознака историчност, може се уочити утицај витешких романа, највише *Александриде*. У петнаестом веку јављају се две биографије, сасвим различите по структури - док *Живот Стефана Дечанског* од Григорија Цамблака означава повратак на стари хагиографски начин писања, *Живот деспота Стефана Лазаревића* од Константина Филозофа представља више историографско, него хагиографско дело. И на крају, специфичност *Живот цара Уроша* од патријарха Пајсија чини то што излаже усмено предање о убиству цара Уроша и казни Божјој, која је, због тога, стигла Мрњавчевиће, али и читав народ. На крају прегледа житијног корпуса у српској књижевности Јелка Ређеп закључује да "без обзира на извесна одступања од устаљене схеме и утицаја витешких романа и усменог предања у појединим старим српским биографијама, сви текстови садрже карактеристике житија као прозног жанра".

Ауторка је указала и на један интересантан пример када садржина житија измени саму структуру дела. То житије не спада у старе српске биографије, реч је о *Житију кнеза Лазара*, написаном крајем седамнаестог или почетком осамнаестог века. Будући да *Житије кнеза Лазара* "чува завршни и целовит облик косовске легенде" у науци је добило адекватнији назив, *Прича о боју косовском*. Широка територијална распрострањеност и велики број преписа сведоче о великој популарности овог дела. Састављач *Приче о боју косовском* није се придржавао уобичајене схеме житија, не налазимо битне карактеристике жанра, нема хагиографских елемената. Осим самог наслова - житије, и чињенице да је писано српскословенским језиком, ово дело нема суштинске одлике житија. У *Причи* су уочени стихови, десетерци, осмерци, тринаестерци и дуги стихови из бугарштица, што сведочи о утицају народних песама. Ту су и познати мотиви из народне поезије: мотив убојења турске војске, кнежеве вечере, свађе сестара - Лазаревих кћери.

Намера Јелке Ређеп била је да књигом *Старе српске биографије (поетика жанра)* покаже како, колико и у којој мери су се наши биографи придржавали житијне схеме, каква су била одступања од постојећег модела и да ли је била поремећена и измењена структура житија. Њен закључак је да ни у једној биографији, написаној од почетка тринаестог до половине седамнаестог века она није у потпуности измењена. Пример *Приче о боју косовском* одабран је да покаже да садржина текста може у потпуности да измени структуру дела.

Књига *Старе српске биографије (поетика жанра)* важан је прилог бољем познавању генезе и типологије житија у српској књижевности средњег века. Представљаће, свакако, незаобилазну лектуру не само студентима основних и постипломских студија књижевности, него и стручњацима. Прегледна, писана интересантно, тематски заокружена, компаративна по приступу, она може значити изузетно информативно штиво и за део читалачке публике заинтересоване за средњовековни период и питања поезике.

Светлана Томин (Нови Сад)